

Mode og adel – en historie om modens rolle i dannelsen af en adelsmand

Af ph.d. Kjerstin Vedel, Aarhus

Mode er et socialt fænomen, der på en og samme tid gør det muligt for mennesker at eksponere sociale tilhørsforhold og at skille sig ud som individer.² Det gøres mest effektivt gennem klædedragten, fordi klædedragten omkredser den fysiske krop, og påklædning kan skiftes afhængigt af tid og sted. Det betyder, at mennesker kan være klædt forskelligt, alt efter hvilken social situation de befinder sig i. Klædedragten er med til at konstruere individers flygtige selv, der er afhængigt af køn, alder, klasse samt tid og sted.

Mit ærinde er at undersøge, hvilken rolle mode og klædedragt har spillet for personer fra eliten i 1700-tallet, og jeg har taget udgangspunkt i portræt-

genren, fordi man her kan se, hvordan mennesker har lavet en fuldstændig gennemført selvscenesættelse.

På en måde minder portrætgenren om det digitale billedmedie Instagram, hvor nutidens influencere boltrer sig i selvscenesættelse. Men hvor de digitale personers indflydelse opnås alene gennem mediet, brugte 1700-tallets indflydelsesrige elite det visuelle portrætmedie til at eksponere og understrege den magt, de havde i forvejen – portrættet fungerede som et visuelt middel til at overbevise andre og eftertiden om deres magt. Fælles for selvfremsættelsen i fortid og nutid er den visuelle eksponering af individet.

Portrætgenren byder desuden på muligheder for at kombinere individhistorie med mode- og dragthistorie. Det betyder, at portrætter giver mulighed for at udforske modehistorie, som fortæller, hvordan de malede personer har passet ind i tidens overordnede modebillede. Portrætgenren er med andre ord et frugtbart afsæt for at udforske de malede personers "modiske selv".³ Udforskningen kan kvalificeres med personernes biografi, breve og dagbogsnotater, som kan give rige muligheder for at undersøge, hvad mode og iscenesættelse har betydet for dem.

Andreas Peter Bernstorff (1735-1797) malet af Jens Juel i 1772. Vi kan ikke vide, om Andreas Peter Bernstorff vitterlig har siddet model i de klæder, han bærer på portrættet. Til gengæld ved vi fra Ellen Andersen¹, at Jens Juel kombinerede stor omhu i sin skildring af udvalgte dragtdetaljer med at negligere andre. For eksempel er frakkekjolens broderier langs forkanten malet i en matchende farve. Man ved fra dragtleven, at frakkekjoler i 1700-tallet ofte var prydet med overdådige og farverige broderier langs forkanterne. Tilhører Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Foto: Hans Petersen.

I denne artikel vil jeg analysere to portrætter af Andreas Peter Bernstorff (1735-1797), begge malet af Jens Juel (1745-1802).⁴

To portrætter – to modebilleder

De to malerier er begge brystportrætter, og de er indrammet i ovale rammer – en form, som var på mode i 1700-tallet. Brystformatet gør, at man ikke ser så meget af klædedragten. Det ældste portræt er malet i 1772, det yngste i 1781.

Det er sirligheden i skildringen af dragt og hår, som kendetegner de to portrætter. De detaljerede parykker er en anelse forskellige. Forskellen i antallet af krøller over ørerne – fra to krøller i 1772 til én krølle i 1781 – markerer modens vej mod mindre parykker, en vej, som skulle munde ud i afskaffelsen af parykker i 1800-tallet.

Sirligheden ses også tydeligt i de hvide halsbind. De er bundet omhyggeligt om halsen over en smal, opretstående krave. Både halsbind og kraver er kridhvide. Begge halsbind munder ud i et kniplingsbånd, som er omhyggeligt skildret af Jens Juel, så selv den mindste detalje kan aflæses. Halsbind var kostbare attributter eller *accessories* til klædedragten, og det gjaldt både det lin, som de var fremstillet af, og kniplingerne. Flere dragthistorikere har udtalt, at halsbind og kniplingsbånd er skildret omhyggeligt på 1700-tallets portrætter på grund af de portrætteredes prestige.⁵ For det første har den hvide farve været vanskelig at opnå rent teknisk, og for det andet har den været svær at vedligeholde. Både kniplinger og lin var stivet, så stoffet fremstod sprødt og rent. Den tilstand kunne kun opretholdes en dag. Når et halsbind havde været bundet én gang, var sprødheden

forsvundet, og bindet måtte igennem en ny omgang vask og stivelse. Det har bevirket, at man var nødt til at eje adskillige halsbind for at opretholde sit prestigefulde look i hverdagslivet. For at få svar på, om de malede personer har ejet et stort antal bind og kniplinger, må man ty til de pågældende personers regnskaber, boopgørelser eller lignende.

Halsbind og kniplinger blev malet omhyggeligt, ikke alene i Juels to portrætter af Andreas Peter Bernstorff, men i adskillige af samtidens portrætter, og er dermed tegn på den prestige de gav og den modeværdi, de havde.

Foruden prestige var den akromatiske farve hvid forbundet med værdier som renhed og værdsættelse af græsk-romersk kultur.⁶ På den måde adskiller de to portrætter sig ikke fra andre mandeportrætter i samtiden. Her er der tale om en mode, som næsten alle portrætterede mænd har underlagt sig.

Dannelsen af Andreas Peter Bernstorffs modiske selv

Det er gennem breve, der er udvekslet mellem to generationer – mellem sønnen, Andreas Peter Bern-

Andreas Peter Bernstorff (1735-1797) malet af Jens Juel i 1781. Parykken har fået en krølle mindre over ørerne, og det er det eneste sted, man kan se modens forandring fra 1772 til 1781. Det betyder ikke, at moden ikke har ændret sig i de ni år. Det skyldes snarere, at frakkekjolens krave på det første portræt er en skindkrave, som ikke afslører formen og dermed udviklingen i almindelige frakkekraver. Ligesom på det første portræt har Juel også her valgt at male frakkekjolen ensfarvet. Tilhører Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Foto: Lennart Larsen.

storff, på den ene side og hans far, Andreas Gottlieb Bernstorff (1708-1768), og dennes bror, Johan Hartvig Ernst Bernstorff (1712-1772), på den anden side – at man kan se, hvordan Andreas Peter Bernstorffs modiske selv er blevet til.

Brevene viser, at den sirligt og pertentligt klædte mand, som Jens Juel har skildret i slutningen af 1700-tallet, ikke har været helt så omhyggelig med sin påklædning gennem hele livet. Han har heller ikke hele livet fulgt de modiske hovedstrømninger, der var herskende i familiens kreds. Den mand, vi ser på Juels portrætter, er resultatet af flere års dannelse. Man kan følge udviklingen fra dreng over livet som student til voksen og ansvarlig embedsmand.

Første gang beklædning omtales i forbindelse med Andreas Peter, er, da faren bestilte klæder i Paris hos Johan Hartvig Ernst Bernstorff. Han sendte oplys-

Johan Hartvig Ernst Bernstorff (1712-1772) malet af Louis Tocqué i 1759. Portrættet af Andreas Peter Bernstorffs farbror og mentor viser en mand, der værdsatte franske klæder og fransk kultur i det hele taget. Siden sit første besøg i Paris i 1731, hvor han var 19 år, havde han købt ind i rige mål på Paris' bedste adresser omkring Rue Saint Honoré og Palais Royal. Begge steder er stadig i dag gode adresser for mode i luksusklassen. Til forskel fra portræterne af Andreas Peter Bernstorff er den brokadevævede vest synlig på dette portræt. Vesten var den del af mænds klædedragt, hvor der virkelig kunne vises rigdom. Bemærk i øvrigt, at ærmeopslagene matcher vesten. Ærmeopslag kunne købes separat, det kan man se af Johan Hartvig Ernst Bernstorffs beskrivelse af sine første indkøb, hvor han blandt andet nævner "en rosafarvet silkevest med sølvbroderier og opslag".⁷ Tilhører Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Foto: Hans Petersen.

ninger om børnenes mål og oplyste, hvordan udseendet slet ikke har bekymret Andreas Peter tidligt i livet. For eksempel har Andreas Gottlieb Bernstorff skrevet om sønnen, der på dette tidspunkt var ni år, at:

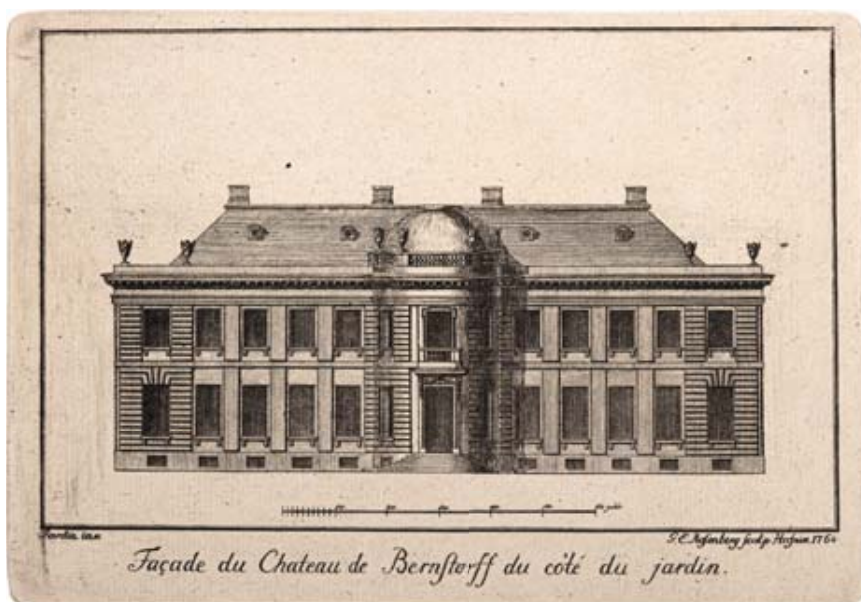
[...] det bekymrer ham aldrig at have trukket strømperne vrangt på eller have glemt sit halstørklæde og andet sligt. [...], han har hverken orden i sin garderobe eller i sine pengesager.⁸

Det er ikke overraskende, at en dreng, selvom han kom fra adelen, ikke har haft sin klædedragt som førsteprioritet. Hvor han med tiden skulle få styr på sine klæder og garderobe, skulle pengesagerne fortsat give anledning til faderlig bekymring.

Han ændrede holdning til sit udseende, da han som student valgte at rette sig efter moden i sin egen omgangskreds i den kosmopolitiske universitetsby Leipzig. Her valgte han og hans kreds af unge medstudenter at gå uden paryk. Pudsigt er det, at han fortsat modsatte sig farens direktiver. Den unge Andreas Peter har således kombineret en kollektiv og lokal mode med en ungdommelig og individuel trods.

Hans far gjorde sin mening og bekymring gældende over for Johan Hartvig Ernst Bernstorff:

Grunden til at jeg ønsker, at Andreas skal afstå fra sit eget hår, er følgende: at det vil tage for lang tid at få hans hår til at bringe ham ære og forskønne ham, [...], og da han desværre har en dårlig holdning, fremhæver hans naturlige hår (som han ikke kan sætte ordentligt) den fejl mere end en paryk ville gøre.⁹

Johan Hartvig Ernst Bernstorffs glæde ved fransk kultur gav sig også udslag i hans valg af arkitekt til sin sommerresidens. Det blev den franske arkitekt Nicolai Jardin (1720-1799), der tegnede Bernstorff Slot nord for København, hvor både Johan Hartvig Ernst Bernstorff og Andreas Peter Bernstorff boede. Stik af G.E. Rosenberg efter tegning af Jardin. Tilhører Det Kongelige Bibliotek.

Embedet som bestemmende for modevalg

Det var med sit første officielle embede, at Andreas Peter Bernstorff rettede ind og begyndte at klæde sig, som det forventedes i de høje kredse. Selvom han

således tilpassede sig, holdt hans far ikke op med at bekymre sig, tværtimod fik han nu anledning til at bekymre sig om Andreas Peters økonomi, som han også havde omtalt i forbindelse med drengens garderobe.

Transformationen er beskrevet i forbindelse med hans udnævnelse til kammerjunker.¹⁰ I et brev til sin far den 6. januar 1755 har han omtalt sine indkøb af dyre dragter. Det er værd at bemærke, at han først skriver om sine indkøb sidst i brevet:

Jeg vender tilbage for at fortælle om noget, der ligger mig på sinde. Jeg har fået syet to dragter her, den ene er af helt ensfarvet klæde og den anden af fløjl. Den sidste er fra Lyon, og jeg synes den var nødvendig at anskaffe, fordi jeg så ofte er i selskab her. Dragten er smuk, og jeg håber at få gavn af den meget længe [...].¹¹

Inden sin første rejse fra hjemmet havde han og hans bror fået strenge formaninger om at spare på deres indkøb af tøj, for eksempel behøvede de ikke at købe kniplinger: "[...] fint Kammerdug paa en hvid Skjorte gør samme Tjeneste".¹² Vi ser, at han indleder sine argumenter for indkøbene ved at bruge de formaninger, som Andreas Gottlieb tidligere har sendt til sine sønner, nemlig at de skulle købe tøj, der var ensfarvet (*uni*),¹³ fordi det var mest praktisk. Han nævner fløjlsdragten som den sidste, som han får legitimeret, fordi han ofte er i selskab, hvor han jo skulle repræsentere den danske kongemagt.

Et år senere, den 3. januar 1756, har Andreas Gottlieb Bernstorff skrevet til sin bror, Johan Hartvig Ernst, for blandt andet at give udtryk for sin bekymring om sønnens mulige indkøb af klæder:

Jeg er bange for at Andreas har købt dyre klæder i Torino, og hvis det er tilfældet, har han udvist dårlig dømmekraft. Klæder, der ikke

skinner, vil muligvis give anledning til kritik, men blandt andre ville de være tegn på hans danske engagement [...].¹⁴

De to breve vidner om den forvandling, der er sket med Andreas Peter Bernstorffs forhold til dragt og mode, og hvis resultat er det sirlige modiske selv, som Jens Juel har skildret i sine portrætter af den modne Andreas Peter.

Læsningen af breve, der blev udvekslet mellem to generationer i Bernstorff-slægten i 1700-tallet, viser, hvordan mode og dragt var en del af dannelsen af en adelsmand. Brevene viser også, at der i tilfældet med Andreas Peter Bernstorff har været tale om en dannelsesproces, der er forløbet over barndom, ungdom og voksenalder.

Noter:

- 1 Ellen Andersen: *Danske dragter. Moden i 1700-årene*. Nationalmuseet, Odense 1977.
- 2 Georg Simmel: "Moden", i: *Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter*, Gyldendal, København 1998 [1900]. Gilles Lipovetsky: *L'empire de l'éphémère*, Paris 1987.
- 3 "Modisk selv" er et begreb hentet fra de såkaldte garderobestudier (*wardrobe studies*). Kernen i garderobestudier er, at mennesker danner et ydre selv ved hjælp af klædedragten. Studierne bygger på interviews med mennesker om deres garderobe, og hvordan de bruger indholdet i garderoben. Den engelske antropolog Sophie Woodward har med sin bog *Why Women Wear What They Wear* fra 2007 været med til at definere garderobestudierne.
- 4 I analysen af malerierne og anvendelsen af disse som kilder må man altid holde sig for øje, at der er tale om en fortolkning fra kunstnerens side, og at kunstneren kan være underlagt restriktioner fra arbejdsgiveren og så videre. Min tilgang til portrætter som kilder til mode- og dragthistorie er inspireret af kunsthistoriker Anne Hollander, som i sin bog *Seeing Through Clothes* fra 1978 argumenterer for, at klæder ser mere overbevisende ud, når de er repræsenteret gennem billeder.
- 5 Aileen Ribeiro: *Dress in the Eighteenth Century Europe 1715-1789*, 1984.
- 6 Kunsthistoriker Marcia Pointon har beskrevet, hvordan der er forskel på farver på dragtdele på malede dragter og fysiske dragter. Blandt andet har hun fremhævet de mange hvide strømper, der pryder portrætter i perioden efter udgravningerne af Herculaneum og Pompei i *Portrayal and the Search for Identity*, pp. 121-180.
- 7 Aage Friis: *Bernstorfferne og Danmark. Bidrag til den danske Stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750-1835*, København 1906-19, bd. 1, p.38.

- 8 Ibid., p. 315. Se også *Bernstorffske Papirer*, bd. I, brev nr. 18, den 31. august 1746, p. 16-17: [...] il ne se met nullement en peine den Strumpf inwerts angezogen oder den Halstuch vergessen zu haben und dergl. [...], mais il n'est jamais réglé ni dans garderobe, ni dans ces finances. Oversættelse af artiklens forfatter.
- 9 *Bernstorffske Papirer*, bd. I, brev nr. 57, p. 41: Les raisons pourquoi je souhaite qu'Andr. quitte ses cheveux, sont: que la chevellure, si elle doit honorer et embellir, prend trop de tems, [...] et qu'ayant la tête malheureusement de travers, son touppet naturel (qu'il ne peut schieben und zu rechte setzen) fait paroître ce default encore plus qu'une peruque. Oversættelse af artiklens forfatter.
- 10 *Dansk biografisk Lexikon*, bd. 2, København 1888, p. 140.
- 11 Brev 6. januar 1755, *Bernstorffske Papirer*, bd I, p. 124-25: Je retournerai à vous dire quelque chose qui me regarde. Je me suis fait deux habits ici, l'un de drap tout uni et l'autre de velours. J'ai fait venir celui-ci de Lion, et je n'ai pas cru pourvoir m'en dispenser, étant aussi souvent en compagnie ici que je le suis. Il est beau et d'une grande beauté, et j'espère pouvoir m'en servir fort longtems [...].
- 12 Aage Friis: *Bernstorfferne og Danmark. Bidrag til den danske Stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750-1835*, bd. 1-2, København 1906-19, pp. 329-330.
- 13 *Bernstorffske Papirer*, bd. I, brev nr. 67, p. 148.
- 14 *Bernstorffske Papirer*, bd. I, brev nr. 89, pp. 58-59: Je soubçonne qu'Andr. c'est fait faire des habits riches à Turin, et dans ce cas, il a manqué de jugement; les habits non-luisants, qui fourniront peut-être des sujets de critique auprès d'autres étant une trophée pour lui, comme la marque de engagement danois [...].

Litteratur:

- Andersen, Ellen: *Danske dragter. Moden i 1700-årene*, Nationalmuseet, Odense 1977.
- Friis, Aage: *Bernstorfferne og Danmark. Bidrag til den danske Stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750-1835*, bd. 1-2, Det nordiske Forlag, København 1906-19.
- Friis, Aage: *Bernstorffske Papirer*, bd. 1-3, 1918.
- Hollander, Anne: *Seeing Through Clothes*, New York 1978.
- Lipovetsky, Gilles: *L'empire de l'éphémère. La mode et son destin dans les sociétés modernes*, Gallimard, Paris 1987.
- Lyngby, Thomas: *Måder at bo på*, Det Nationalhistoriske Museum, Hillerød 2015.
- Pointon, Marcia: *Portrayal and the Search for Identity*, Reaktion Books, London 2013.
- Ribeiro, Aileen: *Dress and Morality*, Batsford, London, 1986.
- Ribeiro, Aileen: *Dress in the Eighteenth Century Europe 1715-1789*, London 1984.
- Simmel, Georg: "Moden", i: *Hvordan er samfundet muligt? Udvalgte sociologiske skrifter*, Gyldendal, København 1998.
- Vedel, Kjerstin: *Portrætter som modebilleder – scener fra 1600- og 1700-tallet*, upubliceret ph.d.-afhandling, SDU 2018.
- Woodward, Sophie: *Why Women Wear What They Wear*, Berg, Oxford, 2007.